

The Project Gutenberg eBook of Епопея на забравените, by Ivan Minchov Vazov

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Епопея на забравените

Author: Ivan Minchov Vazov

Release date: October 1, 2001 [EBook #2890]
Most recently updated: April 18, 2013

Language: Bulgarian

Credits: Produced by Snezhina Gileva

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ЕПОПЕЯ НА ЗАБРАВЕНИТЕ ***

Епопее to the Forgotten

by Ivan vazov

This year(2000) we celebrate 150 years from the birth of Ivan Vazov! "Епопее to the Forgotten", one of Vazov's masterpieces, is a cycle of poems dedicated to some of the greatest Bulgarian patriots. The poems were written and published in the period 1881-1884. You may notice that the poems and the persons they are dedicated to are exactly 12 in number (two of the poems are about historical events) which is generally considered as an allusion to the 12 disciples.

Няколко от стихотворенията в "Епопея на забравените" Вазов публикува в периодичния печат. Вече като цикъл една част излизат в "Гусла"(1881), а друга в "Поля и гори"(1884). Във второто издание на "Поля и гори"(1893) ги замества с други стихотворения, като в излязлата същата година "Поemi" събира всички стихотворения от този цикъл.

Относно идеята за написването на "Епопея на забравените" Вазов съобщава, че бил чел в някаква руска книга за шведския поет Рунеберг, който написал оди за шведски патриоти. Но "най-прямо" повод да възпее "забравените" му дал Захари Стоянов, който в един румелийски вестник описвал по какъв начин са загинали повечето от главните дейци на въстанието. Патосът и формата на "Епопея на забравените", според самия Вазов, той дължал на Виктор Юго тъкмо по това време четял от него "La legende des siecles".

ЕПОПЕЯ НА ЗАБРАВЕНИТЕ

ЛЕВСКИ

Манастирът тесен за мойта душа е.
Кога човек дойде тук да се покае,
трябва да забрави греховния мир,
да бяга съблазни и да търси мир.
Мойта съвест инак днеска ми говори.
Това расо черно, що нося отгоре,
не ме помирява с тия небеса
и когато в храма дигна си гласа
химн да пея богу, да получа раят,
мисля, че той слуша тия, що ридаят
в тоя дол плачевни, живот нестърпим.
И мойта молитва се губи кат дим,
и господ сърдит си затуля ухото

на светата песен и херувикото.

Мисля, че вратата на небесний рай
на къде изглеждат, никой ги не знай,
че не таз килия извожда нататък,
че из света шумен пътят е по-кратък,
че сълзите чисти, че вдовишкий плач,
че потът почтенний на простий орач,
че благата дума, че правото дело,
че светата правда, изказана смело,
че ръката братска, без гордост, без вик
подадена скришно на някой клетник,
са много по-мили на господа вишни
от всичките химни и тропари лишни.

Мисля, че човекът, тук на тоя свят
има един ближен, има един брат,
от кои се с клетва монахът отказа,
че цел по-висока Бог ни тук показва,
че не с това расо и не с таз брада
мога да отмахна някоя беда
от оня, що страда; мисля, че канонът
мъчно ще направи да замлъкне стонът;
че ближний ми има нужда не в молитва,
а в съвет и помощ, когато залитва;
мисля ази още, че овчарят същ
с овцете живее, на пек и на дъжд,
и че моите братя търпят иго страшно,
а аз нямам нищо, и че туй е гряшно,
и че ще е харно да оставя веч
таз ограда тиха, от света далеч,
и да кажа тайно две-три думи нови
на онез, що влачат тежките окови.
Рече и излезе.

Девет годин той
скита се бездомен, без сън, без покой,
под вънкашност чужда и под име ново
и с сърце порасло и за кръст готово,
и носи съзнание, крепост, светлина
на робите слепи в робската страна.
Думите му бяха и прости и кратки,
пълни с упование и надежди сладки.
Говореше често за бунт, за борба,
кат за една ближна обща веселба,
часът на която беше неизвестен;
изпитваше кой е сърцат, сиреч честен,
участник да стане във подвига свят;
всяк един слушател беше му и брат.
В бъдещето тъмно той гледаше ясно.
Той любеше своето отечество красно.
Той беше скиталец и кат дете прост
и като отшелник живееше в пост.
Горите, полята познати му бяха;
всичките пътеки кракът му видяха,
пустинята знайше неговия глас,
хижата го знайше и на всеки час
вратата ѝ за него отворена беше.
Той се не боеше, под небето спеше,
ходеше замислен, самси без другар.
Тая заран млад е, довечера стар,
одеве търговец, сега просяк дрипав,
кога беше нужно – хром, и сляп, и клипав;
днес в селото глухо, утре в някой град
говореше тайно за ближний преврат,
за бунт, за свобода, за смъртта, за гробът,
и че време веч е да въстане робът;
че щастлив е оня, който дигне пръв
народното знаме и пролее кръв,
и че трябва твърдост, кураж, постоянство,
че страхът е подлост, гордостта – пиянство,
че равни сме всички в големия час –
той внасяше бодрост в народната сваяст.

И всякоя възраст, класа, пол, занятие
зимаше участие в това предприятие;
богатий с парите, сюрмахът с трудът,
момите с иглата, учений с умът,
а той беден, гол, бос, лишен от имотът,
за да е полезен дал си бе животът!

Той беше безстрашлив. Той беше готов
сто пъти да умре на кръста Христов,
да гори, кат Хуса или кат Симона
за правдата свята да мре под триона.

Смъртта бе за него и приятел и брат,
зашил беше тайно в ръкава си яд,
на кръста му вярно оръжие висеше,
за да бъде страшен, кога нужда беше.
Той не знаеше отдих, ни мир, нито сън,
обърнал се беше не дух, на огън.
Думата си цяла лейше в едно слово,
понявга чело си мръщеше сурово,
и там се четеше и укор, и гняв,
и душа упорна, и железен нрав.

Той беше невидим, фантом или сянка.
Озове се в черква, мерне се в седянка.
Покаже се, скрий се без знак и без след,
навсякъде гонен, всякъде приет.
Веднъж във събрание едно многобройно
той влезна внезапно, поздрави спокойно,
и лепна плесница на един подлец,
и излезе тихо из малкий градец.
Името му беше знак зарад тревога,
властта беше вредом невидима, строга,
обсаждаше двайсет града изведнъж,
да улови тоя демон вездещ.
От лице му мрачно всички се бояха,
селяните прости светец го зовяха
и сбрани, сдушени във тайни места
слушаха със трепет, с зяпнали уста
неговото слово сладко и опасно,
И тям на душата ставаше по-ясно.

.
.

И семето чудно падаше в сърцата
и бързо растеше за жътва богата.

Той биде предаден, и от един поп!

Тоя мръсен червяк, тоя низък роб,
тоз позор за Бога, туй пятно на храма
Дякона погуби чрез черна измама!
Тоз човек безстиден със ниско чело,
пратен на земята не се знай защо,
тоз издажник грозен и божий служител,
който тая титла без срам бе похитил,
на кого устата, пълни с яд и злост,
изрекоха подло: "Фанете тогоз!"
На кого ръката не благословия,
а издайство свърши, и гръм не строши я,
и чието име не ще спомена
от страх мойта песен да не оскверна,
и кого родила една майка луда,
който равен в адът има само Юда
фърли в плач и жалост цял народ тогаз!

И тоз човек йоще живеи между нас!

Окован и кървав, във тъмница ръгнат,
Апостолът беше на мъки подвъргнат
ужасни. Напразно! Те нямаха власт
над таз душа яка. Ни вопъл, ни глас,
ни молба, ни клетва, ни болно стенанье
не издаде в мрака туй гордо страданье!
Смъртта беше близко, но страхът далеч.
И той не пошушна предателска реч.
И на вси въпроси - грозно изпитанье -
един ответ даде и едно мълчанье
и казваше: "Аз съм Левски! Ей ме на!"
И никое име той не спомена.

Но тиранът люти да убий духът
една заран Левски осъди на смърт!

Царете, тълпата, мръсните тирани
да могат задуши гордото съзнание,
гласът, който вика, мисълта, що греи,
истината вечна, що вечно живеи,
измислиха всякой по една секира
да уморят всичко, дето не умира:
зарад Прометея стръмната скала,
ядът за Сократа с клеветата зла,
синджир за Коломба, кладата за Хуса,
кръста на Голгота за кроткий Исуса -
и по тоя начин най-грозний конец
в бъдещето става най-сяен венец.

Той биде обесен.

О, бесило славно!
По срам и по блясък ти си с кръста равно!
Под теб ний видяхме, уви, да висят
много скъпи жертви и да се тресят
и вятърът южни с тях да си играе,
и тиранът весел с тях да се ругае.
О, бесило славно! Теб те освети
смъртта на героите. Свещено си ти.
Ти белег си страшен и знак за свобода,
за коя под тебе гинеше народа,
и лъвът, и храбрий: и смъртта до днес
под тебе, бесило, правеше ни чест.
Защото подлецът, шпионът, мръсникът
в ония дни мрачни, що "робство" се викат,
умираха мирни на своето легло
с продадена съвест, с позор на чело,
и смъртта на тебе, о, бесилко свята,
бе не срам, а слава нова на земята
и връх, от където виждаше духът
към безсмъртието по-прекия път!

БЕНКОВСКИ

Планината пуста. Дивота и сън е.
Вред пространства голи, бърда, урви, трънве;
в пустинята влада някой гробен дух.
Небосводът гледа уплашен и глух.
Лесовете черни, накрай кръгозорът
мяркат се, тъмнеят. Надалеч в просторът
орел един плува, бавно се върти
над някоя мърша, що му дъх прати;
по скалите зеят страшни пукнатини;
затулени с храсти - легла на гадини;
сипеи безродни, плешиви бърда,
стръмнини без дръвье, реки без вода
душата измъчват и плашат окото.

Из един там глух дол, обрасъл с глогина,
сега върви тихо някаква дружина.
Вождът е Бенковски! Бенковски е сам!
Бенковски я води в пустинята там;
героят, юнакът с мисъл на челото,
на подвига знаме, душа на делото,
човекът, що даде фаталния знак
и цял народ смело тикна с своя крак
желязната воля, железните сили,
могъщото слово, що слабий окрили,
гласът, който каза: "Вървете! Да мрем!
Ставайте, робове! Аз не ща ярем!"
И ние трептахме пред тоя глас мощен,
пред тоя демон таен, призрак полунощен,
който произнесе страшните слова...

Той сега вървеше с клюмнала глава.
Другарите му верни, разбити и прашни,
мязаха на мощи и на сенки страшни,
седемдесет бяха, четирма са днес.
Другите паднаха: едни в боя с чест,
други в плен срамотен, други пък бегаха,
от тяхната участ кат се убояха.
Тъжно те вървяха в заглъхналии мир
по пясъка ситни, из дивния шир,
с пушки без патрони, и с крака без сила;
всяка кост се клати, боли всяка жила;
подвигът е труден, пътят е свиреп.
Петнадесет дена без одих, без хлеб
скитат се в горите, борят се с тиранът,
с пекът, с дъждовете и с треви се хранат,
често мисъл мрачна дохожда им тям.
Но бълзо изчезва; Бенковски е там.
Бенковски ги пази мълчалив и страшен;
в бедите поддръжка и пример всегдашен;
той държи, не охка, той е само блед,
от време на време издумва "Напред" -
и гледа на изток, и води ги смело,
и бурно се бърчи бледното му чело.
В глава му се блъска мисли цял рояк
и кроежи тъмни, и лучи, и мрак,
и ярост отровна кипи му в гърдите
за толкоз нещастя, надежди разбити,
за толкова жертви и вяра, и труд,

отишли на вятър под натиска лют!
И бунтът пред него като облак чуден
фърчи кат от някой ураган прокуден.

Накъде отиват?..Изведнъж гръм
раздаде се силно от ближния хлъм.

Кат снопове падат трима другари.
Кръв димеща, топла пясъка прошари.
Пушекът се пръсна и гръмът мина,
кат напълни с екот цяла планина.
Потерята скокна от своята пусия
и шумно изкряска - смелост улови я:
тя видя един прав, и то кървав, сам!
Двайсет пушки мерят изново насам,
готови куршуми и огън да хрчат.
"Предай се, разбойник!" - извика водачът,
и сганта внезапно загради отворът
сетний неприятел със жажда за мъст,
със радост свирепа, с увереност дива,
че веч държи здраво плячката си жива.

Тогава ранений прав, трепетен, див,
с поглед безнадежден, почти горделив,
с пет рани в снагата, при прагът на гроба,
кат не щя да падне, както пада роба,
гръмна се в челото и сред гъстий дим
падна мъртъв, хладен и непобедим!

И Хаджи Люзгяр бей, главатарят стари,
пристъпи зачуден с хищни си другари
към таз жертва силна, към тоз горд юнак,
който му избягна с такъв славен бяг,
погледна чело му, с топла кръв покрито,
и очи му страшни, вперени сърдито,
и ръка му, взела револвера с мощ,
като че се готви зарад битка йощ,
и уста му бледни, открити към свода
като че ще винат: смърт или свобода!
И усети почит и трепет, и студ,
и викна уплашен: "Кой е тоя луд!"
Но всички мълчаха. Тогаз от земята
един труп пошавна, отвори устата,
пробуден от сила тайна, непозната,
и с глас издиhaющ, кат ръка простря,
"Бенковски!" - продума и тихо умря.

КОЧО

Защитата на Перущица

О движение славно, о мрачно движение,
дни на борба горда, о дни на паденье!
Епопея тъмна, непозната нам,
епопея, пълна с геройство и срам!

Храмът беше пълен с деца и невести,
с въстаници бодри и бащи злочести,
които борбата в тез зидове сбра.
Участта си всякой вече я разбра.
Врагът от три деня наоколо храма
гърмеше отчаян. Ни страх, ни измама,
ни бой, ни закани нямаха успех.
Борците държаха и никой от тех
за сдаване срамно уста не отвори
и лицето първи да си опозори.
Оградата беше прилична на пещ
задушена, пълна със въздух горещ
и със дим барутен. Свирепият глад
издаваше вече своя вик познат.
Децата пицяха уплашени, бледни
пред майки убити и трупове ледни.

Борбата кипеше отвътре, отвън.
Във всичките очи пламтеше огън.
Болнави и здрави, богати, сюрмаси,
русите главички и белите власи
зимаха участие в последния бой.
Майката мълвеше: "Чедо, не се бой!"
и даваше сину напълнена пушка;
и старата баба, що едвам се люшка,
носеше куршуми във своята пола,

и мъжът, учуден, имаше крила:
отзади, до него, жена му любима
гледаше азлъка пупал дали има.
Децата пицяха, като за път пръв
чеваха гърмежи и гледаха кръв.
И боят кипеше отвътре, отвън.
Много борци хладни спяха вечен сън,
и димът беше гъстък, и смъртта не беше
ни грозна, ни страшна, и кръвта шуртеше
из женски гърди наместо млеко.
Лудост бе пламнала във всяко око.
Старците търчаха с ярост на лице
и търесеха пушки с трепетни ръце...

Отвън враговете диви, побеснели -
сган башибозуци храма налетели -
фучаха, гърмяха, надаваха рев
и падаха мъртви във немощен гнев.
Главатарят тежен, в кръв топла оквасен,
на таз жътва дива гледаше безгласен,
и страхът неволно обзе му духът
пред тез раи слаби, що сееха смърт,
и вместо молби, плач пуцаха куршуми.

Изведнъж далеко, на голите друми,
войска се зададе с трясък, тичешком...
Сганта се зарадва, а в божия дом
душите сетиха трепет и смущение
като пред десница, що принася мщенье.

Битката утихна...разредя димът
и някой глас чу се, че ехти в шумът:
защото са мръсни, диви и хайдуци...

- Ний се бихме, братя, с башибозуци,

Ето царска сила, да се предадем!
- Не щем! - Не! - Не бива! По-добре да мрем!
- Пушките си дайте! - Не! Не! - Що да сторим?
- Да се покорим ли? - Мълчи! Да се борим!
- Предателят кой е?! - Долу! - викат с бяс, -

Спогодба не става между тях и нас!
Една жена викна:"Чуйте! Срам!" и пушна
към войската царска и падна бездушна,
и гърмът разклати смаяний народ!
Трепна всяко сърце и всякой живот,
огнят обфана тия души горди.

- Да се не вдадеме на турските орди! -
И гърмежът почна, и боят със гнев
подзе своя страшен и гробен напев,
но йоще по-страшно и йоще по-гробно.
И смъртта из храма фучеше злокобно.
Отчаяние мрачно лицата вапца,
майки не познаха своите деца.

Отвън срещу храма зяпнали пушкала
забълваха пламък и бомби, и хала!
И стените стари разлюляха с звук
кат внезапний вятър планинския бук
като тръс подземен многожди повторен.

Изведнъж видяха там зидът съборен!

Перущице бедна, гняздо на герои,
слава! вечна слава на чедата твои,
на твоята пепел и на твоя гроб,
дето храбро падна въстаналий роб!
Слава теб, че ти се одържа до крайност
и бори се в пушек, и падна със сяйност.
Ти в борбата черна и пред турски гнев
издигна високо твоя свилен лев,
и глава не клюмна, и меча не даде,
и твоят светиня срамно не предаде,
и нашта свобода ти я освети,
и за толкоз жертви гордо отмъсти.
Поклон на теб, граде, пепелище прашно,
на борба юнашка свидетелство страшно!
Твоят чеда бяха силни в трудний час,
твоят гибел беше тържество за нас,
защото ти падна със падане ново
и в нашта история тури светло слово.
Защото ти блесна в синия простор
сред многото подлост, сред общий позор!
Защото пропадна и в гроб се халоса
славно както Прага, както Сарагоса,
обвита във пушек, окъпана в кръв;
защото ти - сетня - пример даде пръв
как мре народа и не моли бога,
и не рече: Милост! - в общата тревога;

и - нищожна, тъмна, без крепост, без мощ
и със голи ръце, и без никой вожд,
без минало славно, без примери славни,
що малките правят с великите равни,
ти с твойта смърт страшна и храбри моми
Картаген надмина, Спарта засрами.

Но войската скоро храма окръжава,
отвсякъде ужас и смърт приближава.
И сганта, упита от лакома стръв,
и гладна за блудство, за месо и кръв
изскърца със зъби. Бомбите трещяха
и момите красни с децата пишиха.
Слисаните майки с поглед страховит
блъскаха глави си о голия зид
и падаха, други - с настръхнали власи
във своите колене душаха деца си.
Във тоя миг Кочо - простият чизмар,
наранен отслабнал и бунтовник стар,
повика жена си - млада хубавица,
на гърди с детенце със златна косица
и рече: "Невясто! виж, настая сеч
и по-лошо нещо... Ти разбираш веч...
Искаш ли да умреш?" - И клетата майка
бледна, луда, няма и без да завайка,
сложи се детето с трептящи ръце
и кат го цалуна в бялото челце,
задтана и рече: "То да е отзади!
Удряй!"...И Кочо ножът си извади
кървав из гърди и; и чучур червен
бликна и затече, и Кочо втрещен
погледна детето. То плачеше, клето!
"Майка ти не ще е сама на небето!"
Рече и замахна като в някой сън
и възви глава си, пламнала в огън.
Главицата падна, трупът се затресе
и кръвта детинска с майчинта се смеси.
И Кочо пак рече: Не остана мощ,
но за един удар имам сила йощ!"
И ножът димещи опря с две ръце
право дето тупа негово сърце.
И падна обагрен, грозен, страховит
с отворени очи и със нож забит.

.....
.....
И храмът ехтеше от моми, невестии,
кат падаха в кръвье или във безчестье!

И господ от свода, през гъстия дим,
гледаше на всичко тих, невъзмутим!...

БРАТЯ ЖЕКОВИ

В една ниска плевня, под тъмната стряха
двамината братя укрили се бяха.
Четата отмина. По-старият брат
от треската фанат, разтреперан, бляд,
лежеше на голо в ръка с револвера
и той рече слабо: "Защо тъй трепера!
Животът отива, във огън горйъ.
Под таз плевня тясна страх ме е да мра...
Ще ми се на воля, в боя, на полето
поне да издъхна и куршум в сърцето."
Внезапно на двора се чу шум голям
и глас викна гърлест: "Излезте оттам!"

Стопанинът уплашен гости си обади!
Вчера ги прие той, днеска ги предаде.
Защото страхът е бездушен и слеп,
на малките души - съветник свиреп.
Той е дух, що лази. В тъмното ме царство
подлостта братува с тъпото коварство.
И човек от него е жълт като смин.
И бащата сочи скрития си син,
и майката пуца детето на друма
кат бяга и тихо: "Олекна ми!" - дума,
и не сеца трепет, ни любов, ни жал,
защото душа и страх е завладял.

Но Михаил Жеков, бръз като вихрушка,
става болен, бледен, грабва своята пушка

и гръмва към двора и вика: "Назад!"
И косата щръкна на по-малкият брат.
И турската паплач изрева: "Удрете!"
И битка се почна между враговете.

Дворът веч трепери в гърмежа, в димът.
И двамата братя до входа стойт
с револвери черни и с мъжко решение
да умрат. Очи им със кръв са налени.
Сърцата им чукат, ръце им треперят
и пращат във купа и ужас, и смърт.
Плявата е мека, но пропуск не дава.
Куршумите удрят кат о скала здрава.
Боят е неравен: двама срещу сто.
Кат рой ястреби над птиче гнездо,
убийците тичат, реват обикалят
плевнята и пушкат, и в прах се повялат
кат кокошки много, що ги гази мор,
и кръвта се лее по шумния двор.
- Огън дайте скоро! - викна Мустафата
и падна; куршумът пръсна му главата.
- Да запалим! - вика смаяната сган.

И в плевнята скоро проникна думан.
Михаил остана корав като камък,
но брат му отслабна пред близкия пламък.
- Да се вдадем, рече, тук ще изгорим!
Страшно ме отравя горещият дим! -
Михаил бе страшен. Злобно затрепера:
- Ти не си ми брат бил! - Вдигна револвера
и гръмна в тила му. Братът се простря.
Михаил погледна и рече: - Умря! -
И всред гъстият пушек пак рече: - Ще сваря! -
Гръмна се в челото и падна в пожара.

И две души бели в грозния плам
фръкнаха към бога свободни, без срам.

КАБЛЕШКОВ

Няколко месеца как е ралото паднало от ръцете им. Предаността към огнището, връзките на челядта, прелестите на тихия селски живот, сладките думи на любовниците: любовта към отечеството замести всичко. Те живеят само за него. Българио, хвърли своето презрение на хулителите, които разгласяват, че ти можеш да отхранваш само роби. Сърцето на тия роби бие с със силата на петвековните ти теглила!... "Отечество" - К. Величков

О, Каблешков бедни!

Тоз народ поробен
да мисли за слава не беше способен;
игото тежеше на неговият врат,
без да предизвика гордия му яд.
Той беше спокоен. С позор на челото
безропотно, хладно живееше в теглото.
Яремът му беше и родствен, и мил,
понеже се беше със него родил;
от люлката с него в живота бе тръгнал
и на труда беше като вол обръгнал.
Народът бе мирен и почти засмян,
сред робството тежко ходеше пиан,
защото теглото - и то е пиянство
и прави по-мило злото окаянство,
и разумът мъти на простий народ,
и държи го в дрямка, и прави го скот.
Той ядеше, пийше, жнеше по Петровден,
срещаше Великден, чакаше Гергьовден,
по Коледа весел колеше прасето...

А мъките бяха страшни под небето!
Тираните бесни върлуваха веч.
Полята пицяха от техния меч,
всеки ден от кърви невинни залети,
всеки ден злодейства - хабери проклети:
тук обран търговец, друг - ранили зле,
там орача кървав в нивата нашле -
някой баща беден на седем дечица, -
днес пламнала плевня, утре воденица!
Обири и дъждя, грабеж, произвол!
Сюрмахът без стряха, орачът без вол
остаяха. Турчин беснееше, гладен,
властта беше глуха и съдът продаден.
И нищо по-друго. Робът беше як,

игото влачил е, ще го влачи пак.
И никоя съвест не трепваше гнявно
против туй живене и мране безславно.
И слово свободно и надеждна реч
до никой слух робски не стигаше веч.

Левски бе угаснал преди три години.

И народът спеше. Небесата сини
блещяха със трепет над робския край
и питаха бога: "Докога ще трай
таз земя в теглото и рабските звънци
позорно ще дрънкат и нашето слънце
да свети над нея, а да гледа мрак?
Докога ще дремят, о господи благ?"
Така те мълвяха в пространството чудно.
А народът спеше, спеше непробудно.

Каблешков избухна една вечер тук
и разклати всичко като тръбен звук.

Делото се почна и думата падна
на земя из тайно за свобода гладна.
Дух един потаен навред профърча
и всякоя възраст, пол, класа, душа,
размърда, разбуди като гора спяща,
що тихият вятър внезапно разклаща.
Някой твар незнаен смъкна се тогаз,
сърцата стеснени сетиха завчас,
че стават големи и тупат по-силно
от някакво чувство велико, умилно;
и рабското иго стана изведнъж
несносно и страшно. - Всякой стана мъж!
Идеята бърже поникна, порасна
и като от изток зората прекрасна
облада душите с новия си жар...
Всякой беше бодър: як, слаб, млад и стар,
богатий и бедний под покрива сламен -
всичките горяха от същия пламен
и бързаха нещо да направят там.
От толкоз търпение усетиха срам.

Всичко кипеше. Великото слово
на сърцата даде биене по-ново,
прежната апатия и хладност, и сън
сега бяха треска, живот и огън.
Усилия, мисли, желания скрити,
към една се точка упътиха всите,
и преображение внезапно стана,
и бащата смаен сина не узна.
Младешът забрави шума, веселбите
и фана да дири места по-закрити
за срещи потайни...И простий чизмар
въз стола четеше вестника със жар,
със глава подпряна, с изпуснато шило,
и друг път сърце му не бе така било.
И скромний учител във своя урок
фана да загатва за "тиран жесток".
и речта "свобода" да повтаря често.
И всяко сърце и време, и место
духът на борбата изпълваше веч.
За друго тогава не ставаше реч.
Враждите престаха и любов безкрайна
свърза в едно всички кат велика тайна;
всякой бе приятел, всякой беше брат.
Забравиха всичко, щото бе отзад:
зависти, раздори и минало мрачно;
като чрез слияне свещено и брачно,
всички се сдушиха и със веселба
решиха се вече за смърт, за борба.
Едно дело общо, едничка цел свята
вдъхваше душите, сгриваше сърцата.
Въодушевление нечуто завчас
смая всеки разум, упи всяка сваяст!
Народът живееше със чувство само.
Свободата беше пленила ума му.
Той се бе усетил изведнъж голям
и готов за бунта, и храбър, и сам;
и колосът турски с грамадна си сила
бе за него нищо - империя гнила -
способна да рухне при първия крак...
И тъмна надежда, и сладостен мрак
затуляха всичко - бъдещето бурно
се криеше още в небето лазурно,
явен беше само един идеал

от мечти и светлост образуван цял.
И всичко се друго губеше в мъглата...
Лудостта владейше, умът и главата
от другаде подтик приимаха веч.
Борбата бе близко, близкото далеч...
Очите с очите се срещаха скришно
и да се разбират словото бе лишно.
Тайната бе обща, мракът и нощта
свидетели бяха на много неща;
и кат някой демон подземен и мощен
чукът на ковача не спираше нощем:
желязото меко из светлия жар
излизаше утрот на лъскав ханджар;
младите крояха опинци хайдушки,
продаваха всичко, купуваха пушки,
търговците бледи в застоя голям
оловото само продаваха там!
И в избите скришом със шъпот и с глуми
младите хлапаци леяха куршуми.
Булките печаха пексемед тогаз.
Селяните хитри стягаха без глас
черешовий дънер с обръчи железни
и гледаха важно, мислейки се трезни...
И върху гергьофа балканският лев
излазяше златен и зинал за рев.
И с тез сили малки, и с тез средства смешни,
и с тез глави руси, и с тез пръсти нежни,
и с тоз възторг луди, и с тоз дребен стан
искаха да бутнат страшний великан!

И в няколко дена, тайно и полека
народът порасте на няколко века!

ПАИСИЙ

О, неразумне и юроде! Поради что се срамиш да се наречиш Болгарин?...Или не са имали Болгаре царство и господарство? Ти, Болгарино, не прелщайся, знай свой род и язык..." Паисий (1762)

Сто и двацет годин... Тъмнини дълбоки!
Тамо вдън горите атонски високи,
убежища скрити от лъжовний мир,
место за молитва, за одих и мир,
де се чува само ревът беломорски
или вечний шепот на шумите горски,
ил на звона тежкий набожнийят звън,
във скромна килийка, потънала в сън,
един монах тъмен, непознат и бледен
пред лампа жумеща пишеше наведен.

Що драскаше той там умислен, един?
Житие ли ново, нов ли дамаскин,
зафанат от дълго, прекъсван, оставян
и пред кандилото сред нощ пак залавян?
Поличби ли божи записваше там?
Слова ли духовни измисляше сам
за във чест на някой славен чудотворец,
египтянин, елин или светогорец?
Що се той мореше с тоя дълъг труд?
Ил бе философ? Или беше луд?
Или туй канон бе тежък и безумен,
наложен на него от строгий игумен?

Най-после отдъхна и рече: "Конец!
На житие ново аз турих венец."
И той фърли поглед любовен, приветен
към тоз труд довършен, подвиг многолетен,
на волята рожба, на бденъето плод,
погълнал безшумно полвина живот -
житие велико! Заради което
той забрави всичко, дори и небето!
Нивга майка нежна първенеца свой
тъй не е гледала, ни младий герой
първите си лаври, ни поетът мрачен
своят идеал нов, чуден светлозрачен!
и кат някой древен библейски пророк
ил на Патмос дивний пустинника строг,
кога разкривал е въз гладката кожа
тайните на мрака и волята божа,
той фърли очи си разтреперан, бляд
към хаоса тъмний, към звездния свят,

към Бялото море, заспало дълбоко,
и вдигна тез листи, и викна високо:
"От днеска нататък българският род
история има и става народ!"

Нека той познае от мойто писанье,
че голям е той бил и пак ще да стане,
че от славний Будин до светий Атон
бил е припознаван нашият закон.
Нека всякой брат наш да чете, да помни,
че гърците са люде хитри, вероломни,
че сме ги блъскали, и не един път -
и затуй не можат нази да търпът -
и че сме имали царства и столици,
и от нашта рода светци и патрици;
че и ний сме дали нещо на светът
и на вси Словене книга да четът;
и кога му викат: "Българину!" бесно,
той да се гордее с това име честно.
Нека наш брат знае, че бог е велик
и че той разбира българский язык,
че е срам за всякой, който се отрича
от своя си рода и при гърци тича
и своето име и божия дар
зафърля безумно като един твар.
Горко вам, безумни, овци заблудени,
със гръцка отрова, що сте напоени,
дето се срамите от вашия брат
и търсите пища в гръцкия разврат,
и ругайте грешно бащини си кости,
и нашите нрави, че те били прости!
Та не вашто племе срам нанася вам,
о, безумни люде, а вий сте му срам!

Четете да знайте, що в стари години
по тез земи славни вършили деди ни,
как със много кралства имали са бран
и била велика българска държава;
как свети Борис се покръстил в Преслава,
как е цар Асен тук храмове градил
и дарове пращал; кой бе Самуил,
дето си изгуби душата във ада,
покори Дурацо и влезе в Елада;
четете и знайте кой бе цар Шишман
и как нашто царство сториха го плян;
кой би Иван Рилски, чийто свети мощи
чудеса се славят до тоя ден йоще;
как се Крум преславний с Никифора би
и из черепа му руино вино пи
и как Симеон цар угрите прогони
и от Византия приема поклони.
А тоя беше учен, философ велик
и не се срамеше от своя език
и кога нямаше кого да надвива,
той пишеше книги, за да си почива.
Четете и знайте, що съм аз писал,
от много сказанья и книги събрал,
четете, о, братя, да ви се не смеят
и вам чужденците да не се гордеят...
На ви мойта книга, тя е вам завет,
нека де преписва и множи безчет
и пръска по всички поля и долини,
де българин страда, въздиша и гине.
Тя е откровенье, божа благодат -
младий прави мъдър, а стария - млад,
който я прочита няма да се кае,
който знае нея, много ще да знае."

Тъй мълвеше тоз мъж, в килията скрит,
със поглед умислен, в бъдещето впит,
който много бденья, утринни пропусна,
но пачето перо нивга не изпусна
и против канонът и черковний звън -
работи без отдиш, почивка и сън.

Тъй мълвеше преди сто и дваьсет годин
тоз див Светогорец - за рая негоден,
и фърляше тайно през мрака тогаз
най-първата искра в народната сваяст.

БРАТЯ МИЛАДИНОВИ

Попейте ми, красни македонски деви,
попейте ми ваште невинни припеви,
втъкнете си китки, пратете ми клик
на вашия кръшен и звучен язык.
Треперяйки сладко, аз ще да ви слишам
и към вас ще фъркам и ще да въздишам
ведно с тиха Струма, ведно с мътний Дрин,
ведно с ека жалний, що праща Пирин;
летете, ехтете, песни македонски,
печални кат песни на бряг вавилонски,
сдружени с въздишки и с оковен звън,
дигайте, будете от гробния сън
тез спомени стари, тез преданья вети,
що кат сенки чудни пълнят вековете:
юнаци измрели без гроб, без венци
за хорска свобода паднали борци,
орляци левенти, дружини отбрани,
покрити със слава, със кърви и с рани,
наредени мълком, готови за бран,
окол Крали Марка - вечен великан!

Дивний Крали Марко! Всеславянска славо,
на тъмни фантазий създање мъгляво,
Ролан македонски, заветен и мил,
ти векове с твойто име си пълнил!
По кои полета, по коя пустиня -
ти не си размахвал сабя дамаскиня?
Де не се е мяркал твойт страшен стан?
Къде не си мятал златен боздуган!
Де не си се борил с Муса Кеседжия?
Де не си препускал коня Шарколия?
В коя скала здрава, във кой камък як
дирия не остави грамадният ти крак?
От Белграда до Прилеп, де в глуха пещеря
турят ти въртопа тъмните поверья,
до Кукуш печални и до Хеликон
призрактът се носи на черний ти кон
и се мярка твойта неизмерна сенка.
Коя ли бе тая баснословна ненка,
що откърми тоя дивен исполин -
с един крак на Емус, с другий - на Пирин?!

Летете, о , песни, спомени големи,
въздишки последни за бившето време!
Пейте ги, девици, при Пинд и при Шар,
пейте ги при Струга, град хубав и стар,
дето се родиха двата Миладина,
на Македония двата верни сина.

Във влажни тъмници, пълни с мрак, вони,
помежду вековни и потни стени,
гниеха два братя, в окови два роба,
кат два живи трупа, фърлени в два гроба.
Векове минаха!...От слънце заря,
нито от надежда до тях не огря!
Проклети бъдете, о тъмници влажни!
Колко вий стопихте, сърца, сили снажни,
колко зли насилья, жертви, младини
погълнаха ваште смрадни гълбини!

Димитрий бе влязъл пръв у свойта бездна.
Константин по-после кат него изчезна.

Защото в един век, за правдата глух,
разбуждаха смело народния дух
и на братя родни чрез родното слово
те готвеха битви и бъдеще ново;
защото те първи усетиха срам -
туй велико чувство, и в глухия храм
сториха да екнат химни ясни богу
на язык, погребан от векове много;
защото казаха: "Народ сме велик
и господ познава нашият язык!"
И викнаха силно: "Мразиме хомотът
позорен и мръсен на фанариотът!"
Защото смеяха, без да ги е страх,
с силний да се борят и не бе ги грях
да пропаднат жертви заради народа
с тия сладки думи: наука, свобода;
защото сбираха песни по цял край,
тъй както при Тунджа момите през май
триндафили сбират и в кошници гуждат,

затова по-рано от сън се събуждат;
защото увиха китка миризлива
от здравец и росен, и от клас на нива;
защото от всичте гори и реки
седенки и сватби, хора и тлъки
напевите сбраха, въздишките сляха,
на седата старост в паметта копаха;
защото струпаха в един общи тон,
всичко що бе отзив, припев, звук и стон,
затова една нощ патрикът нахлузи
свойто черно расо и злобно каза:
"За тез два хайдука трябват железа."

И ето защо са днеска оковани,
и в тия тъмници живи закопани.

Дълго те търпяха. Тъмничният смрад
отравяше бавно животът им млад.

Везапно известъе за милост довтаса.
И Фенер, котило на ехидна раса,
гняздо на кошунство, на леност, на блуд;
Фенер, по срама си позорно прочут;
Фенер, от където през векове цели
разврат и мъртвило в света са се лели
и който забули всичкия възток
с една гъста мрежа и никой тълчок
на духа не даде нито мисъл нова
на човека, паднал във дрямка сурова,
без вяра в борбата и без идеал;
Фенер при такваз вест потрепера цял
и уплашен рече:"Друг е божий съд!
Тия два убийца трябва да умрът!"

И кат се прекръсти, прати им отрова.

Нощта бе студена, мрачна и сурова.

На заранта рано тъмничния свод
огласиха думи: милост и живот!
А бедните братя в предсмъртни страданья
изпущаха свойте последни стенанья.
И вече обзети от гробния хлад,
те пращаха сбогом на божия свят
и шушняха тихо с гаснееща сила:
"Как много те любим, Българо мила!"

1882, Пловдив

РАКОВСКИ

Мечтател безумен, образ невъзможен,
на тъмна епоха син бодър, тревожен,
Раковски, ти дремеш под бурена гъст,
из който поглежда полусчупен кръст.
Син, дреми, почивай, ти, който не спеше,
ти, кой беше вихър, котел, що кипеше
над някакъв злобен, стихиен огън.
Спи! Кой ще разбужда вечния ти сън?

Природата веща беше се сбъркала:
тя от теб да стори гений бе искала,
затова в глава ти като в една пещ
фърли толкоз пламък и възторг горещ,
но друг таен демон се намеси тамо:
ти стана създаване от крайности само,
елемент от страсти, от злъчка и мощ,
душа пълна с буря, с блясък и със нощ.
Твойта вражда беше вражда сатанинска,
твойта любов беше любов исполинска,
любов без съмнение, без сваяст, без предел,
що кат кръст огромен ти беше понел.
Твоят символ беше: смърт или свобода,
сънят ти - Балкана, кумирът - народа,
народа с безчестъе и с кърви облян.

Твоят живот целий беше един блян!

Ти гледаше бледен в бъдещето скрито.
Ти се вреше дръзко в миналото срито
и оттам влечеше кат победен знак
векове от слава, затулени в мрак,

за царе, юнаци вълшебни преданья,
обраснали с плесен старинни сказанья;
твоят орлов поглед виждаше навред
от българска слава останки безчет
и в тъмна ни древност, бездънна провала,
ти вкарваше смело вселената цяла.
Нищо невъзможно за теб не оста.
Ти даваше образ на всяка мечта.
На неми загадки, сфинкси безответни
предлагаше твоите въпроси заветни;
историята, мракът, времето, редът
не значеха много в големия ти път;
ти иска да бутнеш, о дух безпокоен,
нешастен мечтател, апостол и воин,
в един час делото на пет векове.
Чухме ние твоите горди викове,
когато при Сава и при Дъмбовица
викна пръв "Свобода! Сяйна е зорница!"
И ту с перо остро, ту с гореща реч
надеждите сейше на близ и далеч.
Един само буден сред толкова спящи,
ти един за всички като демон бдящи
работи, бори се, стреска, вълнува,
тук мъдрец замислен, там луда глава,
мрачен узник в Стамбул, генерал в Балкана,
поет и разбойник под съща премяна,
мисъл и желязо, лира и тръба:
всичко ти бе вкупом за една борба.
Историята има да се позамисли
във кой лик безсмъртен тебе да причисли.

Ти умря. И пътят към гроба ти ням
обрасъл е вече със бурен голям,
и прахът ти гние без сълзи набожни...
Не зарасна само, герою тревожни,
проломът широкий, който ти тогаз
в бъдещето тъмно отвори за нас!

1882, Пловдив

КАРАДЖАТА

И търсят духа на Караджата!
Ботев

Бунтът бе помазан. В горските усои
паднаха убити всичките герои.
Сам Хаджи Димитър между них оста,
защото числото надви храбростта.
Първото движение, първата дружина
дойде като буря, като сън премина -
метеор невиден в една тъмна нощ.
Букаците диви трепереха йощ
от гърма на боя, от таз нова дума:
"Свобода", що мина из тяхната шума,
и екът разнесе като един дъх,
от урва на урва и от връх на връх,
дето снегът мята бяла си покривка.
Юнаците спяха без гроб, без завивка,
на връх планината. Ни един от тях
боя не остави, не усети страх,
защото когато Дунава минаха,
кръстосани саби мълком целуваха,
защото на всички в гордите души
свободата сила и кураж внуши.
Командата беше: на месо удрете!
Лозинката беше: момчета, умрете!
И гордият Ванков издигаше с гнев
из дима високо свиления лев.
И смъртта беснейше на сганта из роя,
и стотина турци паднаха във боя.
Пашата уплашен и с навъсен лоб
изпрати сто пушки срещу един роб,
и хиляди вълци срещу една чета,
минала кат сянка по тия полета...
И момците наши умряха със чест...

Митхад бе доволен от такава вест.

В тоя час вълците, кои мърша търсят,

с крак гърди им ровят и мяса им късат;
и гладните орли, оплескани с кръв,
в мъртвите им очи удрят своя клъв;
и мухите златни в бръмчащи рояци
лакомо налитат немите юнаци,
изложени голи под слънчевий жар.

Митхад бе доволен. Пантер див и стар,
той бе победител. И снага му гнила
потръпна от радост. Той дигна бесила
по всичките ъгли и настана плач:
и тръпки побиха бедният орач
пред тия плашила нови и проклети.
Децата пицяха от ужас обзети,
и горките майки дишаха едвам,
дорде да познаят кой се люшка там.
Страхът беше общи. Тъмниците бяха
наблъскани. Вредом младежи висяха:
едни мряха в гръчки, други с образ син,
трети - от страх мъртви - жълти като смин,
сякаш бе настала смърт и черна чума.
Брат не смейше с брата дума да продума,
синът от баща си трепереше бляд
измяната - призрак из тъмният ад,
шушнеше зловещо и ужасът сейше,
въжето неспирно се с нещо люлейше.
Страхът бе на всички лицата вапцал
и своя зловещи печат бе им дал.

В това подло време в балканските габри
войските фанаха Караджата храбри.

Той беше юнака с горещата кръв,
Караджата храбри, във битките пръв,
мъдрец във съвета, орел в планината,
за четата гордост, слава на борбата,
на Хаджи Димитър съратник и брат,
като него храбър, като него млад.
Чувства се велики в двамата горяха,
на същото знаме служители бяха,
на същата мисъл - жив образ и плът.
Един бе главата, другият - умът,
един беше вожда, другият - кърмачът,
към смъртта готови еднакво да крачат.

Караджата беше свързан, окован,
окръжен от мръсна и свирепа сган
кръвници, остатки от разбити орди,
що го на въжето завлачаха горди.
Самси от борците боя преживял,
разбит, злополучен, с кръв оплискан цял,
като лъв ударен, кой кръвта си губи,
Караджата гордо, сред смехове груби,
вървеше замислен към позорний стълб -
елемент ужасен в народната скръб.
Тълпата край него метежно ревеше
и на всяка крачка повече растеше.
Солдатите груби не сещаха жал,
децата по пътя фърляха му кал,
а една кадъна чехъла извади
и с бяс въз лице му три удара даде.
Той вървеше мрачно, спокоен и глух
на псувни, обиди; силният му дух
летеше към боя, де бяха останали
другари заклани, мечти, идеали...
Той виждаше ясно бунтовния лев,
летещ над глава им и готов за рев,
и горите красни, и оназ природа
широка и чудна и пълна с свобода,
и Хаджи Димитър цял в кърви облен,
който му ревеше: "Що се вдаде в плен?
Караджа, без тебе не умирам ази!"
Кога до въжето той се дотътрази,
очи му светнаха с небесен светлик,
той наду гърди си и нададе вик
и сганта утихна и занемя даже,
за да чуй по-харно какво ще да каже
последний въстаник за последен път.
Защото във тез дни на ужас и смърт
при многото подлост, предателства, глуми
казваха се често и големи думи -
из някои силни, големи сърца;
защото сред тия сплашени лица
понякога взорът срещаше титани

на челата с тайни слова начъртани
кат останки славни от друг някой род,
не останал вече под божия свод.

И ето що каза тогаз Караджата,
с поглед към народа и към небесата:
"Прощавайте, братя, отивам сега!
Отивам в душата с голяма тъга:
не умрях в Балкана от моите рани,
затова сте вие тука днес събрани.
Сълзи не ронете за мен тоя път,
ами се гответе и вие за смърт,
защо настанаха нови времена,
в кои на кръвта се не дава цена
и гробът е по-мил, нежели позорът
за всички, що мислят и честно се борят.
Не съм аз последен и не съм аз пръв,
дето тъй умирам. Българската кръв
реки ще се лее!... Смърт или свобода!
Беснейте, тирани, но жив е народа.
Юнаците с нази не ще се скратят,
нашта смърт ще вдигне други да мрът:
за едного триста, за двама хилядо.
Чуйте ме, тирани! Ний сме племе младо,
искаме свобода, няма да се спрем,
ще се борим с вази, ще морим, ще мрем
та пак да възкръснем! Бъдещето цяло
аз го виждам ясно като в огледало,
скоро ще да рухне зверската ви власт,
за бой, отмъщение, за смърт, за свобода...
Но ази умирам!... Да живеят народа!...
Смърт или свобода!"

И кога се люшна из въздуха он,
то хиледи гърди издадоха стон
и дълго йощ време там под небосвода
кънтяха тез думи: "Свобода, свобода!
Смърт или свобода!"

1876

Брацигово падна подир славни битви.

Както вред, борбата почена с молитви,
с надежди и песни и свърши с погром.
Батак се предаде, уви, пълзешком,
Копривщица легна при първата буря,
топът черешови не спаси Клисура
с високите урви; бледната зора
видя в кръв и в пламък Средната гора.
Панагюрци храбри след десет дни горди
откриха вратите на мръсните орди;
Каблешков-героят, таз душа вулкан,
биде фанат пленник чрез един аркан
от селяне прости, и лъвът Бенковси,
туй смешение странно от Левски и Раковски,
загина юнашки въз една река,
издаден не казвам от коя ръка,
защото срамът ми изгаря челото...

Борба страховита! В която числото
надви на възторга - таз плява, тоз дим!
Ударът бе тежък и неотразим.
Бунтът се удави в паника ужасна,
де всичко високо падна и угасна.
Инстинктът на роба обади се пак
със всичкий си ужас, със всичкий си мрак.
И паданья бързи, и измени нови,
стиден плод на дълго влачени окови,
фърлиха в борбата своя вечен срам.
И тази епоха на кръв и на плам
през всички епохи и през вековете
ужасна и мрачна в хаоса ще свети,
растеща всечасно в по-голем размер
и ще фърля вечно като облак чер
въз нашта история една сянка тайна
от кръв и позори и слава безкрайна.

ВОЛОВ

Те бягаха бледни пред дивата сган.

И Волов, юнакът, цял в кърви облян,
извика: "О, боже! О, адска измама!
подвигът пропадна и надежда няма!
къде да се скрием от безславната смърт?"

Балканът

Аз нямам за вази ни завет, ни път.

Градът

Аз имам бесила.

Хижата

Аз имам проклятия.

Янтра

Елате, нещастни, във моите обятия!

Пловдив, ноември, 1883

Волов - апостол по въстанието на 1876 и двама още въстаници след провалянето на движението, като им се отказало навсякъде убежище и гонени от турска потеря, пристигнали на брега на Янтра, която била придошла буйна и голяма. Там за да не паднат в ръцете на гонителите си, по предложение на Волова, предпочели смъртта и се фърлили в реката.

ОПЪЛЧЕНЦИТЕ НА ШИПКА

11 август 1877

Нека носим йоще срама по челото,
синила от бича, следи от теглото;
нека спомен люти от дни на позор
да висне кат облак в нашия кръгзор;
нека ни отрича исторъята, века,
нека е трагично името ни; нека
Беласица стара и новий Батак
в миналото наше фърлят своя мрак;
нека да ни сочат с присмехи обидни
счупенте окови и дирите стидни
по врата ни още от хомота стар;
нека таз свобода да ни бъде дар!
Нека. Но ний знаем, че в нашто недавно
свети нещо ново, има нещо славно,
що гордо разтупва нашите гърди
и в нас чувства силни, големи плоди;
защото там нейде на връх планината,
що небето синьо крепи с рамената,
издига се някой див, чутовен връх,
покрит с бели кости и със кървав мъх
на безсмъртен подвиг паметник огромен;
защото в Балкана има един спомен,
има едно име, що вечно живеи
и в нашта исторйя кат легенда греи,
едно име ново, голямо антично,
като Термопили славно, безгранично,
що отговор дава и смива срамът,
и на клеветата строшава зъбът.

О, Шипка!

Три деня младите дружини
как прохода бранят. Горските долини
трепетно повтарят на боя ревът.
Пристъпи ужасни! Дванайсетий път
гъсти орди лазят по урвата дива
и тела я стелят, и кръв я залива.
Бури подир бури! Рояк след рояк!
Сюлейман безумний сочи върха пак
и вика: "Търчете! Тамо са раите!"
И ордите тръгват с викове сърдити,
и "аллах!" гръмовно въздуха разпра.

Върхът отговори с други вик: ура!
И с нов дъжд куршуми, камъни и дървье;
дружините наши, оплискани с кърви,
пушкат и отблъскват, без сигнал, без ред,
всякой гледа само да бъде напред
и гърди геройски на смърт да изложи,
и един враг повеч мъртъв да положи.
Пушката екнат. Турците ревят,
Насипи налитат и падат, и мрат; -
Идат като тигри, бягат като овци
и пак се зарвещат; българи, орловци
кат лъвове тичат по страшний редут,
не сечат ни жега, ни жажда, ни труд.
Щурмът е отчаен, отпорът е лют.
Три дни веч се бият, но помощ не иде,
от никъде взорът надежда не види
и братските орли не фърчат към тях.
Нищо. Те ще паднат, но честно, без страх -
кат шъпа спартанци под сганта на Ксеркса.
Талазите идат; всичките нащрек са!
Последният напън вече е настал.
Тогава Столетов, нашия генерал,
ревна гороломно: "Млади опълченци,
венчайте България с лаврови венци!
На вашата сила царят повери
прохода, войната и себе дори!"
При тез думи силни дружините горди
очакват геройски душманските орди
бесни и шумещи! О, геройски час!
Вълните намират канари тогаз,
патроните липсват, но волиите траят,
щикът се пречупва - гърдите оставят
и сладката радост до крак да измрът
пред цяла вселена, на тоз славен рът,
с една смърт юнашка и с една победа.
"България цяла сега нази гледа,
тоя връх висок е: тя ще ни съзре,
ако би бегали: да мрем по-добре!"
Няма веч оръжие! Има хекатомба!
Всяко дърво меч е, всякой камък - бомба,
всяко нещо - удар, всяка душа - плам.
Камъне и дървье изчезнаха там.
"Грабайте телата!" някой си изкряска
и трупове мъртви фръкнаха завчаска
кат демони черни над черний рояк,
катурят, струпалят като живи пак!
И турците тръпнат, друг път не видели
ведно да се бият живи и умрели,
и въздуха цепят със демонский вик.
Боят се обръща на смърт и на щик,
героите наши като скали твърди
желязото срещат с железни си гърди
и фърлят се с песни в свирепата сеч,
като виждат харно, че умират веч ...
Но вълни по-нови от орди дивашки
гълтат, потопяват орляка юнашки ...
Йоще миг - ще падне заветният хълм.
Изведнъж Радецки пристигна със гръм.
.
И днес йощ Балканът, щом буря зафаща,
спомня тоз ден бурен, шуми и препраща
славата му дивна като някой ек
от урва на урва и от век на век!

Пловдив, 6 ноември 1883

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ЕПОПЕЯ НА ЗАБРАВЕНИТЕ ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if

you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States

without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation’s EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state’s laws.

The Foundation’s business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation’s website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support

and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.